Can Togay: Boglár – itt és most. Megnyitó beszéd.

Tisztelt Hölgyeim és Uraim! „Értetlenül állunk a boglári kápolnatárlat megújuló kiállításain. Az új magyar avantgárd egy külön csoportja miért menekült egy elhagyatott szentélybe, amely holtat őrzött a kriptában, és ahol a huliganizmus is tanyát talált, főleg nyaranta?Miért léptek jónéhányan a senki földjének vélt magánterületre, amelyet most még Galántai György, budapesti festőművész bérel az egyháztól? Miért kezdtek illegális kiállításokat rendezni boglári kápolna tárlatok címen? Nem értjük meg azt sem, hogy a felügyelet felsőfokon, a Somogy megyei tanács művelődésügyi osztálya miként nézhette el eddig, csaknem egy esztendeig a törvénytelenséget, a szabálytalan kiállításokat, a műsoros rendezvényeket? Tanácstalan vonom le a következtetést azokból a levelekből is, amelyek most előttem fekszenek: a Somogy megyei tanács művelődésügyi osztályának balatoni főelőadója levelet küldött a boglári tanácsnak és a Somogy megyei múzeumok igazgatóságának a kápolnatárlatok ügyében. A küldemények tartalma megegyezik: Azt kérdezi doktor Hock János, hogy mely szerv személy a rendezője ezeknek a tárlatoknak és műsoroknak, kinek az engedélyével tartják meg a már kinyomtatott prospektusban található rendezvényeket? A tervezett műsorokhoz ki adott engedélyt? Mi a műsorok tartalma, kik a szereplői? A tárlatok ügyének tisztázására kérte föl az előadó a Somogy megyei múzeumok igazgatóságát is. A tárlatok működésével kapcsolatosan több ízben kerestem Galántai György főszervezőt az engedély bemutatása miatt. Azonban minden kísérletem eredménytelen maradt, mivel nevezett személy csak nagyon ritkán, rövid időre jelenik meg a községünkben. Értetlenül állunk az ügyintézés előtt is. Ami pedig a kápolna az ügyét illeti nagyon is egyszerű: a 23/ 1963. számú kormányrendelet kimondja, hogy Magyarországon képző és iparművészeti kiállítást csak a lektorátus engedélyével, zsűrizés után tarthatnak művészeti csoportok. Ennek alapján nem minősíthető magánterületnek a kápolna sem, ahol Galántai György rendszeres kiállításokat rendez, műsorokat szervez. A lektorátus is értetlenül áll a kápolna tárlat művészeinek szembehelyezkedésével, miután július 2-án személyesen is meggyőződtek az illegális kiállításokról - tájékoztat Barta Éva a lektorátus helyettes vezetője.

Elvi vita addig nem alakulhat ki a boglári kápolnatárlatok népes csoportjával, amíg nem lépnek vissza a törvény megszabta területre. Elvi vita helyett most szabálysértési eljárás kell induljon ellenük." (Horányi Barna, Somogyi Néplap)

„A hajnali hollónak papjai ne károgják, ne átkozzák tovább halálos feketén az öröm fiait. Testvér ne légyen az, akit a zsarnok szabadnak nevez! Ne húzzon korlátot, tetőt se rakjon ő, ne kapjon szűz nevet a hervadt szentséges ledér, ki csak sóvárog és nem cselekszik... Átkozd a láncokat áldjad az oldásokat!" (William Blake)

„A művészet tilos, légy tilos" (Szentjóby Tamás)

"A boglári kápolnatárlat idején volt egy haverom. Azon a nyáron a fonyódi vasutas üdülőben dolgozott zongoristaként. Üzent, hogy jó és olcsó ott a kaja. Dixivel és két csajjal mentünk át. Útközben elkapott bennünket az eső. Csuromvizesen érkeztünk az üdülő éttermébe, én egyenesen a vécébe mentem, hogy rendbe szedjem magam, míg Dixi a lányokkal a zongorista közelében ült egy asztalhoz. Az igazsághoz hozzátartozik, hogy elég feltűnően néztem ki akkoriban. Amint jövök vissza, elém áll az egyik pincér, végigmér és azt mondja: – Te meg mit akarsz itt, bazmeg? – Kajálni, bazmeg – válaszolok. – Azt te itt nem fogsz, bazmeg – mondja erre, és tenyere élével rácsap a cigarettát tartó jobb kezemre. Erre megütöttem. Ő meg l átadta magát. Egyébként hamarosan kiderült, hogy az illető rendőrhadnagy. Egy perc sem telt bele, máris megjelent néhány rendőr meg egy katona farkaskutyával. Ezek

akkoriban együtt járőröztek. Elkezdtek ütni-verni. A pincér rugdosott. Kiverték néhány fogamat, majd elvittek az őrszobára és bezártak egy cellába. Amikor vécére kéredzkedtem, mondták, pisáljak a vödörbe. Másnap reggel aztán felmosatták velem a cellát a vödör tartalmával. Napközben felhajtották a priccset, hogy ne tudjak leülni. Így ment ez egy hétvégén át. Rohadt egy dolog volt, meg aztán mozogtak a fogaim is. Utólag megtudtam, hogy a barátaimmal, akik megpróbáltak kihozni, a pincér közölte, hogy azért kellett megrendszabályozniuk, mert 'gyanúsan ólálkodtam a krémfagylalt környékén'. Hétfőn aztán jött egy tiszt, és közölte, hogy hatóság elleni erőszak miatt eljárás indul ellenem. Bilincsbe verve kísértek át a strandon mindenki szeme láttára az orvoshoz, aki felemelte homlokomból a hajam, hogy megnézze, tetves vagyok-e. Amikor a lötyögő fogaimat mutattam, legyintett, hogy az nem érdekes. Hamarosan az ügyészhez is elvittek, aki közölte velem, hogy megütöttem egy rendőrt. Mire azt mondtam, hogy nem tudhattam, hogy rendőr, mert álruhában volt. Erre azt mondta, az nem álruhás, hanem civil nyomozó. – Az nekem álrendőr – feleltem…" (Pauer Gyula meséli)

„A világtrenddel szinkronban lévő neoavantgárd viszont már váratlan kihívás volt a keleties hatalom számára: kibontakozását társadalmi aktualitása miatt kifejezetten akadályozta. De erre a kultúrára nem csupán a környezetéhez való viszonyában, hanem önmagában is – folyton változó, mindig új megjelenési formái okán – a váratlanság nyomta rá bélyegét. E váratlanság legbenső forrása az ismeretlen valósággal szembenéző művészi magatartásban rejlett. A váratlan kultúra alkotói hagyták meglepni magukat a lélek és szellem belülről, a kor és a történelem kívülről érkező új meg új kihívásaitól. Ez a magatartás jelent meg műveikben stílusjegyként, spontán önszerveződésükben a nyilvánosság új formáinak és tereinek megtalálásában." (Tábor Adám)

Újságcikk, Népszabadság: „Tanúsítom, nem találtam senkit Balatonbogláron, aki a nyáron tömeges szexpartikat látott volna a temetőkápolnában. Pedig többen mondták. Mert ha éjjel, az éjszakának megfelelő hiányos öltözetben, földön is fekszik egymás mellett harminckét lány és fiú -, az még nem tömegszex. Márpedig csak erre vannak szemtanúk. Igaz, erre többszörösen is. Sok éjszakáról. És mindig más és más lányokról és fiúkról. Olykor 15-16 évesekről. Ne lóduljon neki tehát a képzelet, mert senki nem látott ott tömegszexet. Legfeljebb azt, hogy ugyanezek a lányok és fiúk, akik éjszaka egymás hegyén-hátán pihentek a kápolnában, meg a kriptában, reggelente lejártak az utcai kúthoz, a főút mellé. És félmeztelenül mosakodtak.

De hát, Istenem, ha meg felöltözve látták őket a forgalmas Balaton-parti üdülőhely lakói, akkor azt kifogásolták, hogy olyan benyomást keltenek, mintha soha nem mosdanának. Ja, hogy sokuknak sem foglalkozása, sem állandó lakása? Meg, hogy a Balaton körüli kóborlásaik közepette kötöttek ki itt, a temetőkápolnában, a „meghökkentő művészetek templomában"? Ugyan kérem, ha a kápolna jogos bérlője, Galántai György szállást adott nekik, mi köze akkor ehhez másnak? - Hát azért valami csak van, nem? - mondják a tanács vezetői, akiket utóbb felháborított, hogy Galántai szállást adott mindenféle kóbor lovagoknak. Mert, hogy a környéken ezután hirtelen elszaporodtak a közrenddel ütköző dolgok.

Bőséges munkát adott a rendőrségnek ezen a nyáron a boglári temetődomb, meg a kápolna. Soha korábban annyi kétes alak, hazulról 20 forinttal ellógott tizenéves fiú és lány, törvénnyel már összeütközött és erkölcsi-emberi-politikai értelemben egyformán „meghökkentő" magyar és külföldi, Nyugatról idetalált „alkotó" nem fordult meg ezen a környéken, mint a múlt nyáron.

Pedig hát ezek a boglári „rendezvények", mint epigonok is gyengének bizonyultak. Látható, honnan származik az ötlet: a nyugati lapok tömve vannak hasonló „happeningek" botrányainak a leírásával.

Talajt vesztett fiatalok, zavaros eszmék és a bűnözés találkozásából születik az a fajta züllés, amely anarchista, „ideológiát" csinál az ingyenélésnek, a lumpen-életformának.

Tömegszexet viszont senki sem látott a kápolnában! Mármint a falubeliek közül. Azok közül, akikkel a kápolnabérlő korábban igencsak jó kapcsolatot tartott, hiszen a falu segítette, mert akkor még felsejlett az érdemes, a méltó hírnév lehetősége. Igen, a határokon túlra is gondolt a boglári tanács, a művelődési ház, a lakosság, amikor Galántai György fiatal grafikus megjelent a községházán, szerződéssel a kezében.

Az első, a második nyáron kezdett rendben alakulni a dolog. - Nekem egyenesen tetszett, hogy a látogató halk gitárzene vagy virágénekek mellett élvezheti a kiállított műveket, főleg a modern grafikákat - mondja Bogdán Ferenc tanácstitkár. Tavaly viszont megromlott a viszony a tanács és Galántai között. - Rengeteg kétes alak jelent meg a temetődombon, akiket Galántai a barátainak nevezett - közli Bogdán Ferenc tanácstitkár. - Viselkedésük, ápolatlan külsejük nyugtalanította a környék lakóit, meg az ide érkező üdülőket És mind több nyugatról érkezett vendég forgott a kápolnában túl otthonosan. Esténként pedig 40-50 főnyi ifjú hallgatóság tátotta a száját. Vajon csoda ezek után, hogy az anarchizmustól az antiszemitizmusig, a nacionalizmustól a kozmopolitizmusig, a szocializmusellenességtől a maoizmusig minden káros nézetet képviselő név megtalálható volt a nyári szeánszokon? Név, amely mögött annyi a művészet, hogy viselője „művészi módon" érti a munkakerülést. Név, amely rendszerellenes „szimbólumokkal" fonódik össze. A nyáron három éjszakán át „színházat" is csináltak. Egy ifjú néző a kápolna-színházról: - Lehettünk vagy hetvenen. A King-Kong ment. A Halász Péter volt a nagy majom nemiszerve, és ott aztán minden volt... Vajon miféle művészet ez, vajon lehet-e igazi művészet emberzüllesztő?"

.....

Hölgyeim és uraim! Igen, vajon miféle művészet? Amikor néhány napja eljöttem, hogy meglátogassam Mélyi Jóskát, aki a „Boglár itt és most" kiállítást installálta éppen, a második emeleten a fotókat nézve, hirtelen és egyben váratlanul elfogott egy érzés, olyasmi, mint amikor az ember ifjúkora helyszínén egykori érzést kavarnak fel léptei. Mondtam is Jóskának, hogy itt van valami erős dolog, de nem tudom, ez a kiállítástól van-e, vagy bennem rezdült. Nem tanakodtunk sokáig ezen, Jóska végigvezetett a tárlaton.

A hatvanas évek végén, a hetvenes évek elején kerültem kapcsolatba véletlenek folytán az itt kiállított, megidézett művészek jelentős részével. Lényegesen idősebbek voltak nálam, és én 15 éves kamaszként követtem őket. Jóllehet, eleinte csak keveset értettem abból, ami e nálam tíz-tizenkét évvel idősebb fiatal művészeket mozgatta, ez az említett érzés mégis hozzájuk vonzott, minden következményével együtt. A magam eszközeivel bekapcsolódtam a munkájukba, részese voltam életüknek, hol közelről, hol távolról követtem és mindmáig követem útjukat. Hosszú idő után, amikor már a korkülönbségek kiegyenlítődnek, barátokra is szert tettem közülük, és mára el is temettem már jó néhányukat.

Ha névsorolvasást tartanánk, akkor a megnyitó vendégei sok jelentős művész nevét ismernék fel.

Amikor néhány évvel ezelőtt a Veszprém-Balaton Európa Kulturális Fővárosa projektvezetője felkért arra, hogy tegyek javaslatokat a művészeti programokra, hamar felötlött bennem az 1973-as nyár, amikor a Dohány utca lakásszínházzal, a Halász féle társulattal Boglárra utaztunk, hogy ott egy bő hetet eltöltve előadjuk a King-Kong című három napig tartó színdarabot. Az előző évben is jártunk már Bogláron, mégpedig Badacsonytomajról jövet, ahol a színház szokásához híven nyári elvonulását tartotta. Arról a nyárról maradtak meg nevek és arcok bennem, átvirrasztott éjszakák utáni hajnali séták a faluban. Kutyaugatás.

A King-Kong egy hosszú vonulással kezdődik. Mi szereplők a kápolnát körülvevő kis erdőn át vezető ösvényen közelítetjük meg az épületet. Csend, alkonyi hangulat. Halkan lépkedünk, mint valami különös Csehov megfilmesítés szereplői. Az ösvényt nézők szegélyezik, mások a bejárat körül csoportosulnak. A kápolnában megterített asztal várja a nézőket, kakaóval, kaláccsal. Valaki a „Majomkirály legendájából" olvas fel. Hamarosan Breznyik Petya a burleszk és a szakrális body-art határán elkezdi átalakulását férfiből nővé, majd ilyen módon King-Kong prédájává válva előcsalja a nagy majom hímtagját Halász Péter személyében -fején piros úszósapkával -, aki William Blake-t idézve szól: "A hajnali hollónak papjai ne károgják, ne átkozzák tovább halálos feketén az öröm fiait, testvér ne légyen az, akit a zsarnok szabadnak nevez..."

Látható, Szabó László rendőrújságíró nem hazudott, amikor feljelentette a társulatot.

És nem hazudott Háberman Gusztáv, alias Pécsi Zoltán besúgó sem, aki zavaros lélektani motivációból jelentéseket írt tartótisztjeinek, amikor leírta az előadás menetét. Csak az hiányzott belőlük, amit a tegnapelőtti látogatás, mint érzés felidézett…

Ha a kiállítás látogatója körülnéz, és elég fiatal, talán értetlenül szemléli az absztrakt festményrészleteket, a performace-okról készült fotókat... Érti, érti, de sehogyan sem tudja átélni, vajon mi késztette a hatalmat arra, hogy végső gesztusként befalazza a kápolnát? Mintegy sóval hintse fel a Kápolnatárlatok nyomát?

A kiállítás sok mindent érzékeltet a Kápolna valóságából, de csak sejtetni tudhatja, hogy amit „neoavantgardnak" nevez a művészettörténet nyelve, „váratlan kultúrának" Tábor Ádám, „tilos művészetnek" Szentjóby, az az alkotáson túl és azzal együtt leginkább életforma és életfelfogás volt egy elnyomó rendőrállam keretei között.

Említettem, hogy számos tagját eltemettem (eltemettük) ennek a lazán egymáshoz kapcsolódó művészek hálózatának. Feltűnően sokuknak nem adódott meg polgári halál, valami szabályszerű infarktus vagy gonosz okát rejtegető tumor.

Elmeháborodás, kóma, ilyen-olyan halálos, az életmódból fakadó kór, felrobbant gáztűzhely, halálos karambol, magányos vég, suicid... Nem mindenki persze, de sokan, nagyon sokan... Olykor arra gondolok, hogy e nálam idősebb, a negyvenes években született művészek mintha valami gyilkos golyózáporban élték volna életüket... és ha visszagondolok, ez talán nem is olyan túlzó szimbolika. De az sem, hogy ha rájuk nézek, akkor azt is látom, hogy büszkén és szenvedéllyel éltek és alkottak.

Talán az is hozzájárult, hogy koruknál fogva mély levegőt vehettek kamaszokként 1956 októbere levegőjéből is.

Amikor tehát felkértek a Veszprém-Balaton régióval kapcsolatos művészeti programok felvázolására, nyilvánvaló volt, hogy Boglárnak és a váratlan kultúrának központi szerepet kell szánnunk. Nem volt egyszerű az idáig vezető út. Egyszer majd azon is elgondolkodom, hogy miért van ez így ezzel a váratlan kultúrával, miért olyan nehéz a megidézése.

De most e kiállítás kapcsán a hála szavával kell szólnunk Galántai György és Klaniczay Júlia egy életen át tartó munkájáról. Ha ők nincsenek, minden bizonnyal elvész a magyar művészet- és kultúratörténet e kiemelkedően fontos darabjának nagy része. Galántai a kápolnatárlatok óta egy művész alkatával nem feltétlenül könnyen összeegyeztethető módon áldozta szenvedélyét, idejét, erejét arra, hogy művésztársai munkái elfogalják az őket megillető helyett. Hogy az ő ethoszuk megmaradjon, bizonyságul, hogy voltak, vannak és lehetnek művészek, akik megalkuvás nélkül járják útjukat egyáltalán nem kedvező körülmények között is. Ez volt az az érzés, ami tegnapelőtt elfogott. Egy semmivel sem összehasonlítható érzés. A szabadságé.

A művészet szabad, légy szabad! A kiállítást megnyitom.

Can Togay